

Recurs la adevărul științific – Gorge Pascu

Ioan Dănilă*

Keywords: *complete philologist; founder of publications and institutions; specialist in suffixes; accuracy; distorted reception*

Științele filologice au cunoscut, în țara noastră, inerentele faze de cristalizare a domeniilor investigate, pe care suntem datori a le evalua nu de la înălțimea achizițiilor de care beneficiem în secolul al XXI-lea și, deci, într-un alt mileniu, ci întorcându-ne în timp, cu înțelegere și cumpătate, către începuturile respectivelor tematici. Unii dintre pionierii științelor umaniste s-au detașat prin particularități temperamentale cărora puțini cercetători ai fenomenului cultural în ansamblu le-au acordat necesara atenție. Gorge Pascu (1 decembrie 1882, Bacău – 16 aprilie 1951, Zlatna, jud. Alba) este unul dintre cei care au avut parte de o receptare inegală, cauzată în general de un sistem de principii umane aplicate „fără rest”, răsfărânte asupra portretului său printre contemporani, dar, din nefericire, și printre cei ce i-au urmat. Cine are răbdarea de a-i parcurge măcar parțial opera filologică va trăi revelația întâlnirii cu un cărturar de frunte, care și-a asumat crezul „zidirii prin cuvânt” (cf. Dănilă 2013).

Am cercetat, în ultimii ani, lucrările publicate de Gorge Pascu ori lăsate în manuscris, de la lingvistică la istorii literare și de la folclor la traduceri. Mi le-a pus la dispoziție, la Târgu-Mureș, profesoara Corina Tîrnăveanu, fiica universitarului ieșean. Anual, începând cu 2007, am participat cu comunicări la simpozioanele științifice organizate de Universitatea „Petru Maior” din Târgu-Mureș, urmate de utile întreveneri și dialoguri cu fosta profesoară de limba și literatura română de la Colegiul Național „Al. Papiu-Ilarian”. Concluzia la care am ajuns este că Gorge Pascu merită un loc de cinste în filologia românească și că A. Philippide, conducătorul tezei sale de doctorat, avea dreptate să solicite premiera lucrării *Sufixe românești* (1916), considerând-o

o lucrare de mare valoare, precum ar fi de dorit să existe și pe terenul altor limbi, mai de demult și cu mai multă competență studiate decât limba noastră; [...] Lucrarea de față este atât de completă, atât de amănunțită și în aceeași vreme atât de sistematică, încât trebuie să ne simțim fericiți că s-a găsit un român care s-o poată duce la capăt (Philippide 1916: III)¹.

* Universitatea „Vasile Alecsandri”, Bacău, România.

¹ Lucrarea a fost premiată „cu 5000 de lei aur”.

1. Lingvistul

Deși biografia profesională a lui Gorge Pascu include primordial componente ținând de domeniul literaturii (a fost cel dintâi profesor de istoria literaturii române vechi la Universitatea din Iași), o contribuție mai însemnată o are în planul științelor limbii.

Lucrarea *Sufixele românești*, prima de asemenea dimensiuni și structurare din câte au apărut la noi, ne-a determinat să-l considerăm întemeietorul sufixologiei românești. Din 1916 și probabil încă multă vreme, lingviștii vor utiliza cartea (aflată acum și pe internet) ori de câte ori tratează tema formării cuvintelor în limba română. Pentru aceasta, D. Macrea îl așază printre „lingviștii români de prestigiu”, alături de „O. Densusianu, I.-A. Candrea, Ilie Bărbulescu, N. Drăganu ș.a.” (Macrea 1973: 146–147). La Iași, în zilele noastre, coordonatoarea unui proiect științific de profil – Cristina Florescu, de la Institutul de Filologie Română „A. Philippide” – ne-a precizat, într-un scurt interviu, că *Sufixele românești* a fost sursa bibliografică de bază în cercetarea întreprinsă de colectivul de lucru (cf. Dănilă *et alii* 2008). A. Philippide consemnează și riscurile temei abordate de Gorge Pascu:

Este cu neputință ca într-un asemenea vast material să nu se găsească lucruri controversate, asupra cărora lectorii să poată avea cutare ori cutare altă părere. Dar sunt sigur că oricare filolog se va ocupa cu limba românească va avea totdeauna pe masa lui de lucru opera cuprinsă în acest manuscris, pentru a o consulta la tot momentul, și va fi recunoscător Academiei Române că a publicat-o (Philippide 1916)².

Subdomeniile în care este citată, de-a lungul timpului, lucrarea sunt numeroase: lexicologie, istoria limbii române, limba română literară, dialectologie, etimologie, toponimie, onomastică, terminologie, gramatică, cultivarea limbii, folclor ș.a.

Dialectologia este un domeniu prioritar în planul preocupărilor lui Gorge Pascu: în 1913 devine docent în filologia română „cu specială privire la dialectologia românească”, iar peste opt ani îl găsim titular al primei catedre de istoria literaturii române vechi și dialectologie la Universitatea ieșeană. Aprecierile la adresa *Sufixelor macedo- și megleno-române de origine neogreacă* („Analele Academiei Române”, 1913) vine tot din partea lui A. Philippide:

Scrierea domnului doctor G. Pascu este, într-un cuvânt, produsul unei minți înzestrate cu toate cunoștințele de metodă și de fapte cât se pot cere chiar din

² Exemplarul din *Sufixele românești* aflat la Biblioteca Institutului de Filologie Română „A. Philippide” al Academiei Române – Filiala Iași a devenit aproape inutilizabil datorită foarte numeroaselor consultări.

partea celor mai dificili unui candidat la o docență universitară pentru filologia română³.

În 1925, apare la Iași *Dictionnaire étymologique macédo roumain* (I. *Les éléments latins et romans*; II. *Les éléments grecs, turcs, slaves, albanais, germaniques, hongrois, néologismes, créations immédiates, obscures*), utilizat, de exemplu, în demonstrarea latinității limbii române. Din păcate, Gorge Pascu este aproape inexistent în *Tratatul de dialectologie românească* (Craiova, Editura „Scrisul Românesc”, 1984), la secțiunile rezervate macedoromânei/ aromânei și meglenoromânei.

Istoria limbii române l-a preocupat pe Gorge Pascu în măsura în care își propusese să demonstreze contactele românei cu limbi ale popoarelor învecinate. *Lateinische Elemente im Rumänischen* (în „Archivum Romanicum”, VI, 1922, și VII, 1923) sau *Beiträge zur Geschichte der rumänischen Philologie* (Leipzig, 1920) i-au slujit lui Al. Ciorănescu pentru dicționarul etimologic (v. Ciorănescu 2001), iar Al. Rosetti, „cel mai asiduu cercetător al limbii din secolul al XVI-lea” (Istrate 1970: 19), identifică materialul nou adus de Gorge Pascu în *Rumänische Elemente in den Balkansprachen* (cf. Rosetti 1986). Modelul rămâne A. Philippide: „Gorge Pascu este tributار profesorului său și atunci când susține că limba literară nu era încă definitiv încheată” (Istrate 1970: 173). Cât privește formarea limbii române, este adeptul totalității influențelor: „Limba comună românească, adică limba pe care o scriu, o vorbesc și o înțeleg toți românii din stânga Dunării, se formează din toate dialectele dacoromâne” (*ibidem*).

Pentru o parte dintre lingviști, Gorge Pascu este un etimolog înainte de toate. Într-adevăr, a publicat, în intervalul 1904–1909, în „Arhiva” și „Viața românească”, articole de profil, reunite în 1910 în broșura *Etimologii românești*⁴. *Tratatul Istoria limbii române*, volumul al II-lea se folosește de trei lucrări ale lui Gorge Pascu, dar la bibliografie apar doar două: „Pascu DEMR// G. Pascu, *Dictionnaire étymologique macédo roumain*, I-II, 1925” și „Pascu, *Suf*// G. Pascu, *Sufixe românești*, București, 1916”. Cicerone Poghirc, cel ce a redactat subcapitolul „Influența autohtonă”, citează pentru originea din substrat a cuvântului *brândză* „G. Pascu, *Beiträge zur Geschichte der rumänischen Philologie*, Leipzig, 1920, p. 8, și ARIX, p. 324” (ILR 1969: 354)⁵. Comentarii etimologice în care este citat Gorge Pascu aparțin lui Al. Ciorănescu, Ion Popescu-Sireteanu, Vasile Bogrea, Theodor Hristea, Florica Dimitrescu ș.a.

Toponimistul Gorge Pascu trebuie judecat atât prin ceea ce a publicat în ultima parte a vieții, cât și prin proiectele devenite manuscrise. Lucrarea

³ A. Philippide, referat pentru obținerea docenței de către profesorul Gorge Pascu, înaintat Ministerul Instrucțiunii la data de 22 aprilie 1913, cf. Arhivele Statului Iași, fond Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” – Facultatea de Litere, dosar 3/1914, f. 3, *apud* Ivănescu 1983.

⁴ Aceasta nu a însemnat un capăt de drum, el continuând să facă cunoscute observațiile sale privind etimologia unor cuvinte, adesea în contradictoriu.

⁵ *Beitrage...* nu apare la bibliografie; AR este sigla pentru „Archivum Romanicum”, Florența-Genova.

Toponimie românească, din 1939, ca și un studiu în limba franceză din 1942 (*La route Iași – Galați – Bazargic – Provadiia – Constantinopole et Iași – Hotin au XVIII-e siècle*, cu subtitlul *Étude de toponymie roumaine*) combină două orientări în tratarea subiectului: cea pur lingvistică și, respectiv, cea documentar-turistică. Corina Tîrnăveanu ne-a pus la dispoziție manuscrisul lucrării *Toponimia Transilvaniei*, redactată la Zlatna, cu punct de plecare în cartea lui Eduard-Albert Bielz *Handbuch der Landeskunde Siebenbürgens: eine physikalisch-statistisch-topographische Beschreibung dieses Landes* (Hermannstadt [Sibiu], 1857). Am depus eforturi mari pentru a descifra conținutul, ceea ce ne-a determinat să amânăm publicarea lucrării.

Gorge Pascu-lexicologul este de recunoscut în manuscrisul *Les noms des plantes en roumain*, la care lucra din 1926 și din care a publicat nouă articole în reviste din țară și din străinătate. Iorgu Iordan îl așază printre botaniștii-lingviști/zoologii-lingviști (sintagmele îi aparțin), enumerând autori și titluri pentru limba română: F. Damé, S.-Fl. Marian, Zach. Panțu, Gr. Antipa și Tudor Pamfile. Fostului său elev îi alocă o secvență distinctă:

Ca cercetare strict lingvistică în această direcție trebuie citat G. Pascu, *Nume de plante*, în R[evista] cr[itică] III (1929) și urm. (fragmente dintr-o lucrare de proporții mari, pe care autorul a terminat-o, fără s-o poată publica în întregime înainte de a muri) (Iordan 1962: 79).

Interesul pentru dicționarul-tezaur al limbii române a apărut încă din studenție. Atunci a publicat, în „Arhiva Societății Științifice și Literare din Iași” (XVI, 1905), studiul *Limba comună și „Dicționarul” nostru*. Un an mai târziu, cele 12 pagini au fost tipărite separat, pentru o mai bună circulație a opiniilor sale privind motivele abandonării proiectului de către A. Philippide: acesta „cu nici un preț n-a vrut să cedeze pretenției antiștiințifice [a Academiei – n.n.] de a suprima neologismele din dicționar” (Pascu 1906: 10). Un alt motiv îl constituie inacceptarea obiecției privind numărul de „citații” (contexte). A. Philippide a extras din texte circa un milion de contexte. Tot pe linie lexicografică se impune a fi menționată prezența lucrărilor *Despre cimilituri* (1911) și *Sufixe românești* (1916) între sursele bibliografice ale *Dicționarului limbii române* (DLR).

Ortograful Gorge Pascu se vedește în studiile pe această temă, precum și în recenziile la lucrări din domeniu. O sinteză bibliografică apărută în 1970, *Ortografia românească*, consemnează aceste titluri, însoțite de rezumate. Temele abordate sunt introducerea alfabetului latin și reformele ortografice inițiate de Academia Română în 1904 și 1932. Gorge Pascu intuiește cauza distorsiunilor în abordarea normei lingvistice: „La Academie se lucrează ortografia cu poeți și militari, numismați și astronomi și apoi se votează” (*apud* Dumistrăcel 1993: 79).

Fără a fi un gramatician propriu-zis, Gorge Pascu se ocupă de contribuțiile primilor noștri autori de lucrări de acest tip. Recenzând (în „Convorbiri literare”, CVI, iunie 1924, pp. 437–445) *Observări sau băgări de seamă asupra regulilor și orânduierilor gramaticii românești*, de Ienăchiță Văcărescu (Râmnic și

Viena, 1787), acesta îi subliniază datele unui act de pionierat (de exemplu, autorul este cel dintâi care tratează despre genul neutru în gramatica limbii române).

2. Literatul

A doua operă de rezistență (după *Sufixele românești*) a lui Gorge Pascu este teza sa de doctorat, *Despre cimilituri* (1909; 1911), ceea ce l-a situat printre cercetătorii reprezentativi ai acestei specii. Istoricii folcloristici îl recunosc drept „autorul primelor exegeze filologice și stilistice asupra ghicitorilor românești” (Datcu, Stroescu 1979: s.v.), iar A. Philippide scria în raportul său de coordonator al tezei: „Am constatat cu mulțumire că este o lucrare de mare valoare, care va face onoare atât autorului, cât și universității noastre”, mai precis, este „un studiu atât de complex și de original asupra cimiliturilor românești, precum, după știința noastră, un altul nu există asupra aceluiași subiect în nicio literatură” (Pascu 1909)⁶.

Contribuția lui Gorge Pascu în planul istoriei literaturii române este substanțială. Au recunoscut-o criticii și istoricii literari și a fost consemnată în numeroase lucrări de sinteză (dicționare, enciclopedii, istorii ale literaturii române). Principiul care l-a călăuzit în această lungă întreprindere a fost cel al optimizării relației student–profesor. Situația ideală este aceea când învățăcelul are la îndemână nu doar notițele de la un curs, ci tipăritura ca atare. Necesitatea cursului multiplicat este cu atât mai stringentă cu cât conținutul acestuia este preponderent informativ, cu date precise și cu puține posibilități de interpretare personală.

În 1921, la 400 de ani de la redactarea *Scrisorii lui Neacșu* din Câmpulung, considerat primul text scris în limba română, Gorge Pascu tipărește *Istoria literaturii și limbii române în secolul XVI* (București, Editura „Cartea Românească”). După un an, apare *Istoria literaturii române din secolul XVIII*, diferită de precedentă prin renunțarea la sfera lingvistică. În 1923, autorul încheie manuscrisul unei noi cărți, rezervată secolului al XVIII-lea, dar care va vedea lumina tiparului peste trei ani. Acest al patrulea volum a fost organizat pe patru secțiuni: „Cronicarii moldoveni și munteni”, „Viața și operele lui Dimitrie Cantemir”, „Epoca lui Clain, Șincai și Maior”, respectiv „Scriitori bisericești și romanele populare”. Totul s-a întemeiat pe un volum de muncă impresionant: „Cărțile citate de mine în bibliografie au fost și cetite” (Pascu 1921: 175), notează autorul. Urmările sunt vizibile în aprecierile posterității. Dan Zamfirescu îl plasează într-o succesiune cronologică a cărturarilor întemeietori („Cipariu și Sbiera, Densusianu și Philippide, G. Pascu, Sextil Pușcariu, N. Cartoian și Ștefan Ciobanu au edificat o disciplină științifică” (Zamfirescu 1971: 12) – literatura română veche), iar Corneliu Vadim Tudor gustă roadele îngemănării limbă-literatură:

⁶ S-a remarcat că „singurul lingvist român asupra căruia [A. Philippide] a exprimat în scris o apreciere favorabilă a fost elevul său Gorge Pascu” (Macrea 1978: 197).

Într-o lucrare laudabilă care ar putea fi retipărită urgent și fără probleme, Gorge Pascu analiza vremea în care a pătruns la noi alfabetul chirilic, ca și intercalările de litere în varii documente, trăgând concluzia: „Stabilirea timpului când s-a introdus la noi alfabetul chirilic constituie în același timp și un argument că Românii au scris românește încă din secolele XIII și XIV” (*Istoria literaturii și limbii române din secolul XVI*, București, *Cartea Românească*, 1921) (Vadim Tudor 1986: 296)⁷.

Preocupările lui Gorge Pascu s-au extins către detaliile biografice ale unei opere literare sau către editări/reeditări. Sunt cunoscute variantele din 1933 și 1939 ale operei lui Ion Creangă, cea de-a doua purtând specificația „Ediție adevărată”.

Ca și în cazul „Istoriei...”, universitarul ieșean se lasă sedus de împlinirea a 200 de ani de la moartea lui Dimitrie Cantemir și traduce din limba latină „*Descriptio Moldaviae*” (1923), „una dintre cele mai importante cărți din trecutul nostru” (Pascu 1923: VI).

Prestațiile de conducător de publicații („*Revista critică*”) ori de instituții (Biblioteca Centrală Universitară Iași) au fost însoțite de un program strategic, încheiat cu unele rezultate notabile. O situație oarecum aparte o prezintă calitatea de director (1927–1932) al Institutului de Filologie Română din Iași. În toamna lui 2017, Institutul (care din 1933 a primit numele „A. Philippide”) a sărbătorit 90 de ani de la înființare și a evocat, printre alții, pe primul său director – Gorge Pascu.

Pasionat de adevărul științific până la sacrificiu de sine, luptător înverșunat al impunerii cu orice preț a valorii, Gorge Pascu a avut nenorocul de a traversa, probabil, cele mai furtunoase paliere din istoria națională, inclusiv din destinul învățământului superior de la noi. Cel ce se apleacă cu bună intenție asupra scrisului său va fi răsplătit de bucuria intelectuală transmisă de „un reprezentant de seamă al filologiei românești din prima jumătate a veacului al XX-lea” (Dănilă, Tîrnăveanu 2015: 261).

Bibliografie

- Ciorănescu 2001: Alexandru Ciorănescu, *Dicționarul etimologic al limbii române*, București, Editura „Saeculum I.O.”.
- Datcu, Stroescu 1979: Iordan Datcu, S.-C. Stroescu, *Dicționarul folcloriștilor. Folclorul literar românesc*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.
- Dănilă 2013: Ioan Dănilă, *Gorge Pascu sau zidirea prin cuvânt*, în Iulian Boldea, Cornel Sigmirean (eds), *Contemporary Perspectives on European Integration between Tradition and Modernity*, Târgu-Mureș, Editura Universității „Petru Maior”.
- Dănilă, Tîrnăveanu 2015: Ioan Dănilă, Corina Tîrnăveanu, *Știință și destin – Gorge Pascu*, Bacău, Editura „Egal”.

⁷ Exemple de cuvinte atestate chiar cu secole înainte de înregistrarea din Dicționarul Academiei pot fi găsite în Mihăilă 1974.

- Dănilă *et alii* 2008: Elena Dănilă, Cristina Florescu, Laura Manea, Marius-Radu Clim, *DTLR^d. Baza lexicală informatizată: derivate în „-ime” și „-iște”*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”.
- Dumistrăcel 1993: Stelian Dumistrăcel, *Lupta în jurul literei â și demnitatea Academiei Române*, Iași, autoeditare.
- ILR 1969: *Istoria limbii române*, II, București, Editura Academiei.
- Iordan 1962: Iorgu Iordan, *Lingvistica romanică (evoluție, curente, metode)*, București, Editura Academiei.
- Istrate 1970: Gavril Istrate, *Limba română literară*, București, Editura „Minerva”
- Ivănescu 1983: G. Ivănescu, *Al. Philippide, profesor*, „Convorbiri literare”, Iași, serie nouă, anul LXXXIX, nr. 7 (1163), iulie 1983.
- Macrea 1973: Dimitrie Macrea, *Limba și lingvistică română*, București, Editura Didactică și Pedagogică.
- Macrea 1978: Dimitrie Macrea, *Contribuții la istoria lingvisticii și filologiei românești*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.
- Mihăilă 1974: G. Mihăilă, *Dicționar al limbii române vechi (sfârșitul sec. X – începutul sec. XVI)*, București, Editura Enciclopedică Română.
- Pascu 1906: G. Pascu, *Limba comună și „Dicționarul” nostru*, Iași, Tipografia Editoare „Dacia”.
- Pascu 1909: G. Pascu, *Despre cimilituri. Studiu filologic și folkloric*. Teză de doctorat, Iași, [Editura] „La autor”, 1909, „Prefață”.
- Pascu 1916: G. Pascu, *Sufixele românești*, București, Librăriile Socec & Co.
- Pascu 1921: G. Pascu, *Istoria literaturii și limbii române în secolul XVI*, București, Editura „Cartea Românească”.
- Pascu 1923: Gorge Pascu, *Introducere la „Descrierea Moldovei”*, de Dimitrie Cantemir, București, Editura „Cartea Românească”.
- Philippide 1916: A. Philippide, *Raportul Comisiunii Premiului „Năsturel” din 1915 asupra manuscriptului cu subiectul: „Sufixele de formarea cuvintelor în limba română” studiate din punctul de vedere al formei, al sensului și al originilor*, în Pascu 1916.
- Rosetti 1986: Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.
- Vadim Tudor 1986: Corneliu Vadim Tudor, *Mândria de a fi român*, București, Editura „Sport-Turism”.
- Zamfirescu 1971: Dan Zamfirescu, *Valoarea și actualitatea literaturii române vechi*, „Ateneu”, Bacău, serie nouă, anul VIII, nr. 1 (78), ianuarie 1971.

Return to the Scientific Truth: Gorge Pascu

Our work is meant to bring again to discussion the peculiar case of Gorge Pascu in the Romanian Philology. Generally, this subject is based on the disagreement between the scientific side of the university professor in Iași, that of a literary historian, a folk art specialist, a translator and editor, a dialectologist and Romanian language historian, a specialist in etymology and suffixes, a lexicographer and grammarian, a publisher, on the one side and, on the other side, his human behaviour. Unfortunately, this second component prevailed in the judgement and appreciation of the language specialist so as by the end of the last century his scholarly contribution was incorrectly and superficially evaluated. The authors of some lexicographical works

(dictionaries, encyclopaedias, lexicons) could not get rid of the labels imposed on Gorge Pascu by Lucian Predescu (in “«Giorge» Pascu and the history of the Romanian literature or a university worthless person” – a brochure published at Turnu-Severin in 1932) or by a group of university professors in Iași, who published a similar brochure entitled “A sad and miserable case: «Giorge» Pascu” (Iași, 1937).

In reality, the intellectual Gorge Pascu (born in Bacău, 1 December 1882 and dead in Zlatna, Alba, 16 April 1951) proved throughout his life a fruitful creativity which should range him among the most famous Romanian philologists. This paper intends to develop and support this statement.

As far as the folk studies – his PhD research (“About popular sayings and proverbs. A philological and folk culture study”, 1909) – is concerned, but also in lexicology (“Romanian suffixes”, 1916) or in dialectology (“Dictionnaire étymologique macédo-roumain”, 1902-1905), he demonstrated to be an initiator of a system and ideas in a period when these disciplines were quite new. The literary histories of the 16th–18th centuries, these studies on chronical writers and in the Școala Ardeleană, his translations of Dimitrie Cantemir’s “Descriptio Moldaviae”, the publication of “Revista critică” etc. are the work of a scholar whose slogan was “Accuracy and Integrality”. As for his administrative preoccupations, he reorganized and led the University Library of Iași and scientifically, he founded and directed (1927–1928) the Institut of Romanian Philology (renamed “A. Philippide”). In this context, a reevaluation of Gorge Pascu within the Romanian science and culture is necessary.